kampais aptiktos 4 vinys, sprendžiant iš korodavusių fragmentų, vinių karsto konstrukcijoje būta ir daugiau. Karsto vidinėje erdvėje, kv. 2B, 1,08 m gylyje aptikta nuo karščio susprogusi šovinio tūtelė, 1,07 m gylyje surasta apskrita metalinė saga su 4 skylutėmis.

Kv. 1–2B, 90 cm gylyje išryškėjo netaisyklingo stačiakampio formos 1,3x0,5 m dydžio lentinio karsto kontūras – *kapas 3*. Išliko dviejų išilginių karsto dangčio lentų fragmentai. Jų būta apie 10 cm pločio ir iki 1,5 cm storio. Vidinėje karsto erdvėje jau 93 cm gylyje aptikti suaugusio žmogaus kaulai (4 pav.). Anatomine tvarka gulinti rasta tik didžioji dalis stuburo, šonkaulių, dubuo bei šlaunikauliai. Kaulų sluoksnis sudarė apie 25 cm, karsto dugno lentos neišliko. Taigi, karsto būta apie 25 cm aukščio. Ties karsto kampais aptikta 11 vinių.

Taigi, didžioji dalis žuvusiųjų palaikų aptikti gulintys neanatomine tvarka, be to, ant kaulų buvo aiškiai matomos degimo žymės. Kaukolių ir daugumos galūnių kaulų išliko tik nedideli fragmentai. Akivaizdu, kad žuvusiųjų kūnai buvo labai stipriai paveikti ugnies, palaikai iš gaisravietės surinkti ir į karstus sudėti dalimis. Radiniai – dantų protezas ir saga sietini su kapuose palaidotais individais. Susprogusi šovinio tūtelė, matyt, iš gaisravietės į kapą pateko atsitiktinai.

The partisan burial site in Miškiniškė village

From the material supplied by witnesses and archives, it is known that 8–17 partisans died after being caught by NKVD forces at the farmstead of K. Dijokas in Miškiniškė village (Ignalina District) on 28 December 1944. Some of the partisans, who were not recognised by the local inhabitants, were buried at that farmstead. After the restoration of independence, the partisan burial site was marked with a cross and tended by the local inhabitants. As the ranks of the witnesses become thinner, the danger arises that the partisan burial site can be forgotten. Therefore an archaeological investigation was initiated by the Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania.

During the field evaluation, a 3 x 3 m trench was excavated and a 2.3 x 1.8 m pit (Fig. 2) containing the remains, in wooden coffins, of three of the partisans who died on 28 December 1944 was discovered. The remains are fragmentary and have been severely affected by fire (Fig. 4). 18 coffin nails and three special finds: a dental prosthesis (Fig. 3), a cartridge case, and a button, were discovered in the burials. One special find not connected with dramatic wartime events, a sherd of hand built pottery with a brushed surface that dates to the 1st millennium BC was also found (Fig. 1).

Algirdas Žalnierius,
Dainius Balčiūnas

Kauno tvirtovės VI fortas

Kauno miesto savivaldybės administracija rengia Kauno tvirtovės VI forto pritaikymo visuomenės reikmėms projektą. Pagal paveldosaugines sąlygas numatoma atkurti forto pirminį reljefą, planinę struktūrą, drenažo sistemą, kiemų dangas ir buvusius kiemų lygius prie esamų statinių. Pirmame forto teritorijos tvarkymo etape numatoma parengti kareivinių, sargybos būstinės ir užnugario kaponieriaus pastatų restauracijos ir pritaikymo projektus. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų I etapo tikslas buvo nustatyti buvusius VI forto kiemo, privažiavimų, kelių lygius, buvusios dangos rūšis ir būklę, tualetų rezervuarų vietą 3 pas-

1 pav. Forto kareivinės iš ŠV. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 1. The fort's barracks, as seen from the NW.

tatų – kareivinių, sargybinės ir kaponieriaus aplinkoje.

Kauno tvirtovės VI fortas yra Kauno R dalyje, prie kelio į Petrašiūnus. Šiuo metu forto teritorijoje, kuri užima 12,51 ha plotą, yra išlikę 24 statiniai. Jie dabar nenaudojami, jų būklė patenkinama, specifinis žemės reljefas mažai pakitęs. Teritorija netvarkoma, nešienaujama, apaugusi savaiminiais medžiais ir krūmais. Drenažo sistema pažeista, senasis įvažiavimo kelias apleistas, nėra aptvėrimų, fortas pavojingas dėl nenukenksmintų sprogmenų, įvairių taršalų, nėra įspėjamųjų ženklų. Gynybinis griovys gausiai priaugęs augmenijos, medžiai ir krūmai savaime apžėlė ant kazemato ir šoninių sandėlių pylimų, kaponierių, sienų, šaknimis ardo skliautų ir fasadų mūrą, o kapiliarinė drėgmė daro didelę žalą išlikusioms mūro konstrukcijoms. Esplanados teritorijoje stovi gyvenamieji ir visuomeninės paskirties pastatai.

Rusijos imperijos V sienų gynybai skirtos Kauno tvirtovės VI fortas pastatytas 1883–1889 m. Jame buvo 24 pastatai, apjuosti gynybiniais grioviais ir pylimais. Fortas yra penkiakampio plano, turi vieną simetrijos ašį ir susideda iš lenktos formos kazematinės dalies, centrinės poternos, šoninių 1–2 aukštų šaudmenų sandėlių ir kampinių kaponierių, turi eskarpinę, kontreskarpinę sienas ir apjuostas gynybiniu grioviu.

Iš visų pusių fortas yra apsuptas gynybinių griovių su eskarpine (užnugario pusė) ir kontreskarpine (frontali pusė ir flangai) siena. Forto kazematus sudaro užnugario kaponierius, kareivinių, trijų šaudmenų sandėliai, dvi įgulos slėptuvės su vandens šuliniais, prieššturminių patrankų slėptuvės ir centrinės poternos. Griovio gynybai buvo skirti du kaponieriai ir du pus-

kaponieriai. Įvažiavimo kelias iš užnugario pusės nusileidžia į gynybinį griovį lygiagrečiai su eskarpo siena. Pagrindiniai vartai konstruktyviai sujungti su užnugario kaponieriumi ir suplanuoti kaip atskiras pastatas. Kaponieriuje taip pat yra papildomi kazematai įgulai – kordegardija. Įvažiavimas flankuojamas per šaudymo angas eskarpo sienoje bei per kaponierinių patrankų ambrazūras.

Prie VI forto I Pasaulinio karo metu mūšiai nevyko, vėliau kaip ir daugelis kitų tvirtovės įrenginių jis buvo naudojamas Lietuvos Respublikos kariuomenės reikmėms. Tarpukariu čia veikė ir sunkiųjų darbų kalėjimo filialas, priklausęs Teisingumo ministerijai. II Pasaulinio karo metais ir pokariu forte buvo tarybinių ir vokiečių karo belaisvių koncentracijos stovykla. Tarybiniais metais fortas buvo naudojamas kaip šaudmenų sandėlis. Iš Lietuvos išėjus tarybinei kariuomenei fortas buvo apleistas (1 pav.), kartais jį epizodiškai naudojo įvairios organizacijos ir verslo įmonės.

Prie kareivinių fasado buvo iškasta 12 šurfų, kareivinių kieme – 6 šurfai, kiemo P dalyje ir kelių bei įvažiavimų vietose – 6 šurfai, prie sargybinės bei kaponieriaus – 3 šurfai. Juose iš viso buvo ištirtas 210 m^2 plotas. Žvalgomųjų tyrimų metu buvo kasama tik iki grindinių ir statinių paviršiaus.

Prie kareivinių fasado iškasti šurfai 1–12. Visuose šurfuose buvo surastas lauko riedulių *grindinys*, esantis apie 60 cm žemiau kareivinių pastato cokolio viršaus. Grindinys išgrįstas įvairaus dydžio lauko rieduliais, kurie yra iki 38x19–41x21 cm dydžio (2 pav.). Didesni lauko rieduliai dažnai sudėti arčiau kareivinių sienų ir prie įėjimų laiptų. Kiemo grindinys gerai išlikęs didesnėse tyrinėtų vietų dalyse, labiausiai grindinys suardytas prie įvažiavimo į centrinę poterną ir šurfuose 8–9, kur buvo nutiestas elektros kabelis.

2 pav. Kareivinių kiemo grindinys ir tarybinių laikų laiptai. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 2. The barracks courtyard paving and Soviet era stairs.

3 pav. Originalūs kareivinių įėjimo laiptai ir kiemo grindinys. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 3. The original stairs of the barracks entrance and the original courtyard paving.

4 pav. Kareivinių tualeto PR rezervuaras.
A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 4. The SE cistern of the barracks toilet.

5 pav. Kareivinių tualeto ŠV rezervuaro liekanos.
A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 5. The remains of the NW cistern of the barracks toilet.

6 pav. Pirminio įvažiavimo grindinys.

A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 6. The paving of the original entrance.

7 pav. Forto vartai iš PV pusės. A. Žalnieriaus nuotr.
Fig. 7. The fort's gate, as seen from the SW.

Kareivinių P ir V šonuose ties durimis buvo atkasti du originalūs iš bazalto blokų sumontuoti 3 pakopų laiptai (3 pav.). Šurfuose 2 ir 6 esančios laiptinės iš betono ir plytų pastatytos tiesiai ant grindinio vėlesnių rekonstrukcijų metu. Kareivinių tualetų surinkimo *rezervuarų* pamatų viršus surastas šurfuose 3–4 ir 10–11 (4, 5 pav.). Rezervuarai stačiakampiai, 6,92x4,07 ir 6,9x4,05 m dydžio, perdengti plytos storio skliautu. Jų sienų storis yra apie 70 cm. Rezervuarų sienos priglaustos prie kareivinių pamatų, sumūrytos iš 25x12,5x7 cm dydžio labai gerai išdegtų plytų, vidus nuglaistytas betono sluoksniu.

Visuose kareivinių kieme iškastuose 6 šurfuose (13–18) rastas lauko riedulių grindinys, kuris tęsiasi iki apsauginio pylimo. Grindinys kiemo ŠV dalyje yra 74–81 cm lygyje nuo kareivinių pamatų cokolio viršaus, centrinėje dalyje grindinys kiek kyla P link ir yra 47 cm lygyje, kiemo P dalyje grindiniai yra 74–95 cm lygyje. Atrodytų, kad kiemas buvo grįstas iki kareivinių P apsauginės sienos.

8 pav. Forto vartų angokraštis. A. Žalnieriaus nuotr.
Fig. 8. The reveal of the fort's gate.

9 pav. Vartų sargybinės kiemo grindinio ir priebučio (?) liekanos iš ŠR. A. Žalnieriaus nuotr.

Fig. 9. The remains of the courtyard paving and porch (?) that belong to the gate's sentry-box, as seen from the NE.

10 pav. Pirminio įvažiavimo grindinio liekanos iš ŠV. D. Balčiūno nuotr.

Fig. 10. The remains of the entrance's original paving, as seen from the NW.

Dabartinio įvažiavimo į fortą vietoje buvo iškasti 2 šurfai (19–20). Perkasus kelią prie vartų ir už apsauginio griovio nustatyta, kad kelio vietoje visu jo pločiu molyje buvo iškastos 30–40 cm gylio duobės, užpiltos pavieniais iki 20–30 cm skersmens lauko rieduliais, plytų laužu, stambiu žvyru ir smėliu. Pirminio įvažiavimo į fortą vietoje, esančio užnugario gynybinio griovio šlaite, buvo iškasti irgi 2 šurfai (21–22). Čia įvažiavimas vartų link nuo viršaus iki apačios buvo išgrįstas lauko riedulių grindiniu, kurio plotis yra 4,85–4,9 m. Jis yra pačiame žemės paviršiuje, jį dengia tik 10–20 cm storio velėnos sluoksnis (6 pav.).

Prie įvažiavimo vartų (7 pav.) iškasus šurfą 23 buvo surastas apatinis vartų vyrio kablys, esantis 70 cm žemiau vartų pravažiavimo dabartinių grindų lygio, ir akmens blokų cokolis, esantis 80 cm gylyje (8 pav.). Kietas pagrindas prie vartų buvo aptiktas 0,95–1 m gylyje nuo dabartinio vartų grindų lygio. Užnugario kaponieriaus ir sargybinės kieme iškasti 3 šurfai (24–

26). Prie sargybinės įėjimo iškastame šurfe 24 lauko riedulių grindinys buvo rastas 20–30 cm gylyje nuo paviršiuje supilto betono sluoksnio paviršiaus. Grindinys smarkiai apardytas XX a. statant priebutį, kurio pamatų liekanos rastos abipus įėjimo į sargybinę (9 pav.). Vartų vietoje pravažiavimas buvo išgrįstas įvairaus dydžio lauko riedulių grindiniu, nuo vartų kylančiu R link. Prie vartų angos grindinys yra 50 cm gylyje nuo vartų pravažiavimo grindų, per šurfo ilgį grindinys pakyla R link apie 18 cm. Lauko riedulių grindinys yra ir dabartiniame įvažiavime nuo vartų tiesiai į kareivinių kiemą. Atrodytų, kad šis pravažiavimas buvo įrengtas jau tarpukariu, kai fortai jau buvo naudojami ne pagal tiesioginę jų paskirtį. Buvusio pirminio įvažiavimo į fortą, ėjusio lygiagrečiai eskarpinei sienai, vietoje buvo iškasti šurfai 26–27. Šurfuose 26–27 buvo rasti iki 4,2 m pločio lauko rieduliais išgrįsti grindiniai ir jų liekanos (10 pav.).

Forto restauravimo ir pritaikymo projekte numatoma atkurti buvusių forto kiemo, privažiavimų ir kelių lygius, išsaugant išlikusius grindinius ir restauruojant originalius laiptus bei tualetų rezervuarus.

The VI fort of the Kaunas fortress

During stage I of the field evaluation of Kaunas VI fort (Fig. 1), 27 test pits (a total of 210 m^2) were excavated in the barracks courtyard and at site of the rearward facing half-caponier, sentry-box, roads, and entrances. Two original stairs (Fig. 4), created from basalt blocks and the foundations of two toilet cisterns (Figs. 4, 5) were discovered near the barracks façade. The barracks courtyard had cobblestone paving up to the rampart (Fig. 2). The original entrance of the fort's gate was on the defensive ditch's scarp and had cobblestone paving. The surface of the gate's original approach now lies 50–90 cm above the old level (Figs. 7, 8).

The inner courtyard of the half-caponier and sentry-box had cobblestone paving, which is 30–50 cm below the current courtyard level (Fig. 9). The original passage from the fort's main gate to the barracks courtyard was paved with cobblestones (Figs. 6, 10). The current entrance to the barracks courtyard was created during the interwar period by digging through the rampart. The restoration of the former level of the fort's courtyard, entrance, and roads, the preservation of the remaining paving, and the restoration of the original stairs and toilet cisterns must be foreseen in the fort's restoration and adaption project.